

Lammaste ja kitsede heaolu

Loodusest ja seadustest tulenevad nõuded, kuidas nendega toime tulla.

Olustveres, 06.06.2018

Eli Sellis

Lektorist

- ▶ Väike-Hauka talu lambakasvatus alates 1990
  - ▶ Tõufarm (eesti valgepealine, teksel, lisaks ristamisel kasutatud dorseti ja sinise tekseli tõugu jäärasid)
  - ▶ Mahetootmine
  - ▶ 55 põhikarja utte
  - ▶ Ostnud aretuseks lambaid Taanist, Saksamaalt, Belgiast, Ühendkuningriikidest, Soomest
  - ▶ Müünud tõulambaid Lätti, Leetu, Soome
- ▶ Eesti Lamba- ja Kitsekasvatajate Liidu juhatuse liige
- ▶ Maaelu edendamise Sihtasutus, konsulent

- ▶ Olen tänu võlgu lambakasvatajatele, kes läbi aegade on pöördunud oma küsimustega.

Loomade heaolu – kas moesõna?

- Looduslik sisu.
  - Ei saa muuta, saab tundma õppida ja arvestada.
- Inimeste tehtud reeglid.
  - Abiks, kui ei oska ega tea.
  - Kord tehtud reegel tahab täitmist ja kontrollimist.
- Majanduslik külg.
  - Loomal on looma vajadused, põllumajandusloomast peaks tulema tulu.
  - Või siis mitte.

Loomade heaolu - looduse reeglid

- ▶ Loom vajab süüa, juua, seltsi ja kohta, kuhu halbade olude või ohu eest varjuda (elupika)
- ▶ Terve loom tunneb end hästi
- ▶ Terves karjas saavad loomad järglasi ning need kasvatatakse üles.
- ▶ Sööt on kõige tähtsam

Suvine söötmine - keda lambad karjamaal söövad

- Alustame kaugemalt, loengut ette valmistades juhuslikult pihku sattunud 80 aastat tagasi ilmunud ravimtaimeraamatus esimesel juhuslikult avatud leheküljel oli kirjutatud maarjalepast. Maarjaleppa kasutati loomade ravitsemiseks.
- Hiljem selgus, et see oligi ainus ravimtaim, mida seal kirjeldati kui veterinaarias kasutatavat. Kokku oli 86 liiki ravimtaimi.
- Samast raamatust: hästi kuivatatud hein on aromaadne, liiga kuumas ja kuivas paljud eeterlikud õlid auruvad.

Harilik maarjalepp

Umbes meetri kõrgune, vars püstine, karekarvane; lehed pikergused, servast hambused, pealt rohelised, alt valkjamad, karvased; õied kollased, pikas peataolises õisikus.

Mitmeaastane taim, kuivadel võsaniitudel, metsaservades, teede ja radade ääres.

Miks teede ja radade ääres?

Vaata pilte juurde:

<http://www.loodusemees.ee/et/pildipank/harilik%20maarjalepp#&&c=000630aa012>

Harilik maarjalepp

- ▶ Maarjalepatee ja keedis (supilusika haaval) on rahva keskel tuntud rohi maksahaiguste, põie-, põrna- või sooltevalude, kollatõve ja kõhuusside vastu.
- ▶ Maarjaleppi kasutatakse ka loomadele arstirohuks. Kui lehmapiim on mõru ning puudub õige maitse. – siis tuleb maarjaleppi hästi veega keetaja saadud segu kõige veega lehmale sisse anda, siis omab piim jälle hea maitse tagasi.

Karjamaal kasvavad taimed

LIIGILINE KOOSTIS

- Söödavad, hea toiteväärtusega.
- Mitte nii hästi lammaste poolt söödavad, madala toiteväärtusega.
- Loomadele mürgised
- Ebamugavad oma haakuvate viljade tõttu (nagu eelkirjeldatud maarjalepp ja kõigile tuntud takjad ning hiljem farmis jutuks tulnud roomav madar ehk virn)

ROHUMAA VANUS

- Ülekasvanud taimede toiteväärtus loomasöödana langeb
- Kõrreliste parim söödavus 3-4 lehe faasis, võrreldav kaeraga.

Karjamaal kasvavad taimed (6. juuni seis 2018 Väike-Hauka talust)

- ▶ Leheline hein

- ▶ Seostatakse sageli lammastega, et nad eelistavad seda (maarjalepp on osa lehelisest heinast).
- ▶ Leheline hein enamasti meie looduslikelt rohumaadelt.
- ▶ Karjamaasegu raiheinade ja liblikõielistega.

Kui ei tunne taimi, kust saab abi

- ▶ Toomas Kukk „Eesti taimede kukeaabits“
  - ▶ Palju pilte, saab pildi järgi taime üles otsida
- ▶ V. Masing „100 tavalisemat taime“
  - ▶ Ära toodud otsitavaga sarnased liigid kodumaa loodusest
- ▶ Loodusemees.ee
  - ▶ palju pilte kodumaa looduse taimedest nende loomulikus keskkonnas, nime järgi leitavad
- ▶ Veebileht Eesti taimed
  - ▶ Palju informatsiooni taime kohta, kergem on, kui taimenime juba tead
- ▶ Suhtlusgrupid internetis – küsi julgesti
- ▶ E-määrajad – värske kogemuse põhjal ei julge soovitada, nõuavad liiga palju eriteadmisi

Rohkem teavet söödakultuuride kohta

- Karjamaaseemnete segude pakkujad, aga vaata lisaks eelmisel slaidi allikate neutraalset informatsiooni
- Söödakultuuride kohta loe juurde Eesti Taimekasvatuse Instituudi kodulehelt

<http://www.etki.ee/index.php/publikatsioonid/raamatud#rohus%C3%B6%C3%B6da-toitev%C3%A4%C3%A4rtus-2017-aastal>

Kodumaised katsed, sõltumatud uuringud

Järgmistel slaididel loengul ja farmis vaadatud taimed.

Karjamaa on roheline, aga lambal süüa ei ole midagi. Pildil harilik tarn.

- ▶ Tarnad (perekond *Carex*), Eestis 69 liiki, enamik ei ole lambale sobiv sööt. Kui, siis noorena. Võib olla probleemiks looduslike rohumaade hooldamisel
- ▶ Kas võsundilised (kõikides kasvukohtades) või mättaid moodustavad (enamasti niiskemates kasvukohtades).
- ▶ Lõikheinaliste sugukonnast – ettevaatust, leheserv terav ja lõikab kergesti naha katki.
- ▶ Kuivemates kohtades väiksemad ja õrnad tarnad, märjemates kohtades suuremad.
- ▶ Tarnade õisikuvars on kolmekandiline.

Karjamaa on roheline, aga lambal süüa ei ole midagi. Jäneskastik

- Mitmeaastane heintaim kõrreliste sugukonnast
- Pioneerliik, asustab raiesmikke, kraave, metsaservi
- Õitseb suve teisel poolel, heinaajal lehemassi palju. Sellest hoolimata lambad ei söö.
- Tähelepanu ostuheina puhul. Söödavus vilets, suurem osa läheb jalge alla – raha raisatud, lambal kõht ikka tühi.

Mürgised taimed. Tulikad

- Kibe tulikas. *Ranunculus acris*
- Värskelt mürgine, kõhulahtisus
- Heinas mitte nii väga. Või on, aga, mis on alternatiiv tulikarikka rohumaa hooldamisel. Teha heinaks enne, kui seemned valmivad – võsundilased taimed saavad niiviisi kasvueelise.
- Tulikarikas karjamaa tuleb kindlasti üle niita ja niid ekoristada. Vastasel juhul kibeda tulika osakaal taimkattes suureneb

Mürgised taimed. Tulikad

- ▶ Roomav tulikas. *Ranunculus repens*. Värskest mürgine, kõhulahtisus
- ▶ Loengul tuli arutelu, kuidas temast karjamaal vabaneda.
- ▶ Analüüs: rohumaa hooldamisviga on tehtud – hobuste karjamaa on soodustanud võsundilise taime paljunemist (hobune vajutab kabjaga varre maa sisse, tekivad lisajuured, taim levib; lisaks seemnetega levimine). Karjamaa on strateegiliselt olulises kohas talli juures. Üles harida justkui ei saa.

Roomav tulikas. Plaanid vabanemiseks

- ▶ Kuidas edasi? Kui Jätkata samamoodi, siis roomava tulika (loomasöödaks ebasobiva taime) osakaal suureneb veelgi.
- ▶ Tulemus: tallilähedane karjamaa justkui on, aga söödataimede toiteväärtus seal aina väheneb kui roomava tulika tihedus kasvab.
- ▶ Võimalus 1: leppida olukorraga, et on tallilähedane rohumaad, aga mitte karjamaad.
- ▶ Või siis takistada roomava tulika paljunemist a) võsunditega; b) seemnetega.

Roomav tulikas. Plaanid vabanemiseks

- ▶ 2. võimalus. Võsunditega paljunemist takistab mõnevõrra loobumine karjatamisest. (Vähetõhus, karjamaa kasutusest väljas, hein vähekvaliteetne)
- ▶ 3. võimalus: karjamaa ülesharimine, vahepeal põld. Vaieldamatult kõige tõhusam, aga konkreetse juhtumi puhul takistab kivine pinnas.
- ▶ 4. võimalus: karjamaale tugeva konkurentsivõimega kiirekasvuliste heintaimede külvamine, kaalusime keraheina.

Ei ole lammastele söödavad - kilpjalad

- Kuulub sõnajalgade hulka
- Levinud ülemaailmselt
- Mõned riigid ekspordivad Jaapanisse, kui toidutaime
- Lambakasvatusmaadel probleem
- Brittide suvised tumerohelised ja sügisestel lambakarjamaadel suured kollakad või pruunid laigud. Enamasti mäenõlvadel või harjadel.

Põldosi – süüa pole midagi

- ▶ Kuulub sõnajalgtaimede hulka
- ▶ Väheviljakate muldade taim, levimine põllul näitab, et muld on taimetoitainetest vaene.
- ▶ Valgusnõudlik
- ▶ Lahti saab, kui luua soodsad tingimused taimedele, kes suudavad osjast suuremaks kasvada

- ▶ Vaata lisaks taimepilte eelnevate ja järgnevate liikide kohta loodusemees.ee

Süüa pole suurt midagi, hapud ka – oblikad

- ▶ Hapu oblikas (*Rumex acetosa*)
- ▶ Väike oblikas (*Rumex acetosella*)
- ▶ Jt oblikad
- ▶ Sisaldavad oblikhapet – mürgised suurtes koguses inimesele ja lammastele
- ▶ Väikestes kogustes ja kuivatatult, pole probleem
- ▶ Pole haljasmassi, mis toidaks
- ▶ Näitab, et muld on happeline ja väheviljakas

Leheline hein – mailased, lambafarmis leitud taim

- Külmamailane
- Loodusliku heina sees harilik liik
- karjamaade umbrohi, on küll C-vitamiini rikas, aga loomad ei söö eriti hästi, söödaväärtus madal
- Karvarida varre kahel küljel ja niiviisi eristatav teistest mailastest

Leheline hein - ojamõõl

- Niiskete kasvukohtade taim
- Mitmeaastane, talvitub vaid risoom, noored lehed söödaks sobivad
- Õitseb varakult.
- Viljad levivad loomade karvades ja nii on seos, et kohtades, kus toimub karjatamine levib ojamõõl oma niiskemapoolsetest kasvukohtadest üsna kaugel

Ojamõõla viljad – pähklikesed,
loomlevi

Rebasesaba ja timut

- Aas-rebasesaba
- Kasvab looduslikel heinamaadel ja põldudel
- Kaldaalade taim, moodustab sageli tiheda taimiku veekaitsevööndites
- Kõrge söödaväärtus, aastas kuni kolm saaki
- Heinas söövad väga hästi
- Kasvab sageli koos timutitega

Rebasesaba ja timut

- (Põld)timut
- Euroopasse tuli Ameerikast 18. sajandil, esmalt Inglismaale ja hakkas sealt kiiresti levima
- Kõrge söödaväärtusega saagikas kõrreline, üks parimatest.
- Hakkab õitsema hiljem kui rebasesaba.
- Erineb rebasesabast- tihe ja ühtlane ruljas õisik, rebasesabal läheb tipust peenemaks

Eesti lambakasvatajate kaks vastandlikku, aga väga sagedast probleemi

ÜLEKASVANUD karjamaad

- ▶ Lambad on seljani rohus, haljasmassi on karjamaal palju, aga see on vanaks läinud, toiteväärtus on madal.
  - ▶ Eespool oli kirjas 3-4 lehe faasis kõrrelised lamba kõhtu.
- ▶ Kui taim hakkab õitsema, siis toitained liiguvad õide ja valmivasse vilja, liikumine lehtedesse väheneb.
- ▶ Abiks on õigeaegne silotegemine ja varane esimene niide, karjamaade järelniitmine
- ▶ Looduslikel rohumaadel omad erisused, mõjutatud nõuetest ja tähtaegadest – eks nendega tule PLK toetuse taotlejatel arvestada ja leida optimaalne lahendus

Ülekarjatatud karjamaa või söödavaene karjamaa

- ▶ Lammastel on karjamaal süüa vähe, hõre taimkate on vanaks läinud
  - ▶ Tasub mõelda, kas see on minu lammas, kes sööb kadakate (lehiste, kuuskede) vahel kulu ja kive?
- ▶ On suveaeg, muu Eestimaa on roheline, aga lambakoplis on rohi kollane
  - ▶ Tasub mõelda, kas see võib olla minu kari, kes sööb sellisel karjamaal kõrsi ja mulda?

KOKKUVÕTTEKS

- ▶ Andke lihtsalt oma lammastele süüa, arvestusega, et lambad on rohusööjad
- ▶ Kui teie karjamaad tunduvad võõrale pilgule hooldamata ja „valesid taimi täis“, aga teie lammaste talled jäävad ellu, nende juurdekasv on hea ning see on nii püsinud nii mitu aastat järjest, siis ei pea midagi muutma – asi on käpas

Sööt on tähtis, aga vesi

- ▶ Lammas vajab vett ja omaniku asi on teda sellega varustada
- ▶ Joogiveenõu olgu puhas sõnnikust, virtsast, vetikatest, õlidest...
- ▶ Vesi selles värskes
- ▶ Seisev veekogu lambakoplis on parasiidirisk
- ▶ Üle mõtlema ei pea – kui lammas joob lombist jooginõu kõrvalt, siis see on tema valik
- ▶ Kas on käes maailma lõpp, kui joogiveenõu on ümber läinud ajaks kui pererahvas jaanitulelt koju jõuab?
  - ▶ Ei ole, probleem on, kui sa ei viitsi jooginõud puhastada ja veega täita, kui oled oma loomade juurde tagasi jõudnud. Lammas ei joo 24 tundi järjest, aga ta vajab võimalust juua vett iga päev.

Kiskjad ja karjaaiad

- ▶ Eestis kompenseeritakse kaitsealuste kiskjate tekitatud kahjusid loomakasvatajale ning kiskjahjude vältimise abinõusid (karjaaiad, valvekoerad)
- ▶ Selle kohta on infot Keskkonnaameti kodulehel
  - ▶ Keskkonnaamet – Eesmärgid, tegevused – Liigikaitse – Looma- ja linnukahjud
- ▶ Konsulteerige oma piirkonna Keskkonnaameti töötajaga, kes selle küsimusega tegeleb, enne kui kiskjakindlat aeda rajama või koerakutsikat ostma hakkate
- ▶ Enne peaks siiski kodulehel oleva info läbi lugema ja end võimaluste ja tingimustega kurssi viima
- ▶ Mereäärsetel aladel ei saa merepoolsesse külge aeda ehitada. Kõne alla võiks tulla aed kolmes küljes ja karjavalvekoer. Või vaheaed?

Lambad ja ilmastikuolud, muu loodus

- Suvel võib kujuneda probleemiks
  - Päikeseallergia
  - Liiga pikk vill
  - Liiga lühike vill
  - Liiga palju putukaid
  - Liiga palju võimalusi siseparasiitidega nakatumiseks (soe ja niiske ilm, ülekarjatatud karjamaa)
  - Liiga paljude taimede seemned villakus

Lambad ja (looduse) kutse

- ▶ Kui peate oma lambaid looduslähedaselt, siis võib juhtuda, et muidu taltsad ja hästi koplis püsinud loomad kevadel või sügisel seda enam ei tee.
- ▶ Kui jätame kõrvale lihtsamad põhjused nagu tühi karjamaa ja rikkalik aiatagune või tõsisemad põhjused nagu kiskjarünnak,
- ▶ siis võib põhjuseks olla ürgne rändekihk, mis loomad liikvele ajab – eemale kohast, kus seni oldud.

Loomade heaolu – inimeste kirja pandud reeglid

- ▶ Inimeste kirjutatud reeglitest on hea koguda algteadmisi, kui kogemus täitsa puudub, kui ei tea, kui palju on vaja või kui palju tohib.
- ▶ Reeglid ja nende kontrollimine võivad olla seotud erinevate asjaoludega:
  - ▶ Taotlete ühtset pindalatoetust - nõuetele vastavuse nõuded
  - ▶ Taotlete loomade heaolu toetust - LHT nõuded
  - ▶ Olete maheloomakasvataja – mahepõllumajanduse nõuded
  - ▶ Olete maheloomakasvataja ja taotlete oma loomade eest toetust – lisanduvad mahetoetuse nõuded
  - ▶ Olete lihtsalt loomapidaja, kes toetusi ei küsi
  - ▶ Tahate loomi transportida
  - ▶ Tahate lammast tappa
  - ▶ Jt nõuded

Nõudeid on palju, millest alustada?

- Veterinaar- ja Toiduameti kodulehelt
  - Veterinaar- ja Toiduamet – Infoks loomapidajale – Lambad/kitsed – Lammaste ja kitsede pidamise nõuded
- Aluseks on Põllumajandusministri 29. augusti 2009 a [määrus nr 91](#) “Nõuded lamba ja kitse pidamise ja selleks ettenähtud ruumi või ehitise kohta”.
- Need nõuetega võiks kursis olla, need on kõige üldisemad ja sealt võetud arvud ja muu informatsioon on abiks oma lamba- või kitsekasvatuse planeerimisel ja/või ettevõtte arendamisel
- Testi ennast, kas tead järgmiste arvude ühikut ja tähendust lammaste ja kitsede pidamise nõuete kontekstis: 1; 2; 3; 4; 9; 17; 24; 30; 35; 45; 50; 65?

1; 2; 3; 4; 9; 17; 24; 30; 35; 45; 50; 65

- Üksikult võib lammast ja kitse pidada vaid loomaarsti ettekirjutusel seotult looma tervisega
- Siseruumis peetava lamba tervist kontrollitakse vähemalt üks kord päevas
- Lammast pügatakse vähemalt üks kord aastas
- Poegimisruumi pindala peab olema vähemalt 2 ruutmeetrit
- Lamba ja kitse lõastamise korral peab lõastamisvahend olema varustatud vähemalt kahe pöörlaga
- Talle kunstliku söötmise korral tuleb loomale anda kahe esimese nädala jooksul vähemalt neli korda päevas piima või piimaasendajat.

1; 2; **3**; **4**; **9**; **17**; **24**; 30; 35; 45; 50; 65

- ▶ Väliaediku suurus peab olema vähemalt 3 m² looma kohta (aedik ei ole karjamaa)
- ▶ Karjamaal looma lõastamise korral peab lõastamisvahendi pikkus olema vähemalt 3 meetrit
- ▶ Tall võõrutatakse mitte varem kui 3-4 kuu vanuselt.
- ▶ Tall peab saama ternespiima peale sündimist hiljemalt nelja tunni möödudes
- ▶ Ruum peab olema piisavalt valgustatud kas loomuliku valguse või kunstliku valgustusega. Kunstlik valgustus peab olema sisse lülitatud vähemalt kella 9.00st kuni kella 17.00ni
- ▶ Vastsündinud tall ja emasloom peavad olema koos vähemalt 24 tunni vältel.

1; 2; 3; 4; 9; 17; 24; **30; 35; 45; 50; 65**

- Nippeljootja kasutamise korral peab olema vähemalt üks jootja 30 looma kohta
- Söötiskohal tuleb arvestada vähemalt 35 cm söimepikkusega iga looma kohta
- Söötiskohal tuleb arvestada vähemalt 45 cm söimepikkusega tiine looma kohta
- Lammast ja kitse ei tohi pidada ühes ruumis suuremas kui 50 loomast koosnevas rühmas
- Ruumis, kus loomi peetakse ei tohi müratase ületab pidevalt 65 dB

Nõuetele vastavuse nõuded

- ▶ Nõuetele vastavuse nõuete täitmine on osa EL ühtsest põllumajanduspoliitikast.
- ▶ Täitma peavad kõik, kes taotlevad PRIAst toetusi
- ▶ Lamba- ja kitsekasvatajaid puudutavad kõige otsesemalt toidu- ja söödaohutusega, loomade identifitseerimise ja registreerimisega ning Loomade heaoluga seotud nõuded
- ▶ Nõuetele vastavuse nõuetele on iseloomulik, et nendega ei kehtestata ühtki uut nõuet, vaid kontrollitakse teistes õigusaktides juba kehtestatud nõuetest kinnipidamist

Nõuetele vastavuse nõuded. Loomade heaolu. Lamba- ja kitsekasvatajaid puudutavad

- ▶ KM 13 Nõue 1: Põllumajanduslikel eesmärkidel peetava või aretatava looma pidaja peab loomale võimaldama **vastavalt looma liigile ja eale kohases koguses sööta ja joogivett**. Põllumajandusloom peab **iga päev saama eale kohases koguses ja füüsilisi tarbeid rahuldavat sööta ja pääsema takistamatult sööma**. Loomadel peab olema **vaba juurdepääs puhtale joogiveele**. Söötmise ja jootmise vahendid peavad olema paigutatud selliselt, et **sööda ja vee saastumise oht oleks võimalikult väike**.
- ▶ Lammastel/kitsedel peab olema juurdepääs söödale selliste vaheaegadega, mis vastavad tema füsioloogilistele vajadustele. Lamba ja kitse pidamise ruumis peab söötiskoht olema paigaldatud nii, et see oleks kõigile loomadele kättesaadav ega kujutaks ohtu looma tervisele. Pidev ligipääs puhtale veele peab loomale olema tagatud alates esimesest elunädalast.

Nõuetele vastavuse nõuded. Loomade heaolu. Lamba- ja kitsekasvatajaid puudutavad

- ▶ KM 13 Nõue 2: Põllumajanduslikel eesmärkidel peetava või aretatava looma pidaja peab loomale võimaldama vastavalt looma liigile ja eale sobiva mikrokliima ja ruumi või ehitise, mis rahuldab liigile iseloomulikku liikumisvajadust ja muu looma terviseks ja heaoluks vajaliku.
- ▶ 2.1. Põllumajanduslooma pidamise ruumis või ehitises peab olema piisavalt ruumi, et **loomal oleks võimalik takistamatult süüa, juua, maha heita, lamada ja üles tõusta ning jäsemeid välja sirutada**. Loomapidamisel on keelatud kasutada vahendeid ja seadmeid, mis võivad looma vigastada. Loomapidamise ruum või ehitis peavad olema sellisest materjalist, mida on kerge puhastada ja desinfitseerida ning mis ei ole kahjulik looma tervisele.

Nõuetele vastavuse nõuded. Loomade heaolu. Lamba- ja kitsekasvatajaid puudutavad

- ▶ 2.2. Põllumajanduslooma pidamise ruumi või ehitise õhuvahetus peab tagama, et ruumi suhteline õhuniiskus, temperatuur, tolmu- ja gaasisaldus püsivad tasemel, mis ei kahjusta looma tervist. Põllumajanduslooma **ei tohi pidada alaliselt pimedas**. Looma pidamise ruum või ehitis peab olema piisavalt valgustatud kas loomuliku valguse või kunstliku valgustusega.

Nõuetele vastavuse nõuded. Loomade heaolu. Lamba- ja kitsekasvatajaid puudutavad

- ▶ 2.3. Väljas peetavaid loomi tuleb kaitsta looma tervist ähvardavate ohtude eest ja loomadele tagada võimalus varjuda. Väliaedik ja karjamaa peavad olema looma tervisele ohutud, piirdeaed tuleb hoida korras ja teravad esemed eemaldada. Loomale mittedobivate ilmastikutingimuste korral tuleb loomi nende eest kaitsta või mitte lasta karjamaale.
  - ▶ Mittedobivateks ilmastikutingimusteks loetakse liigne kuumus ja külm, tugev päikesepaiste, päevi kestev vihma-, lume- või rahesadu, tuule ja sademete koosmõju, mille eest loomal ei ole võimalik varjuda.
  - ▶ Varjumisvõimaluseks talvisel ajal võib lugeda looduslikku või tehnilist varjualust, kuhu kõik loomad korraga varju mahuvad ja kus maapind on lumevaba. Selleks võib olla hoone või ehitis, kus kasutatav materjal ei tohi looma vigastada ega hirmutada (nt tuule käes pekslev kile) ega olla loomale kahjulik.
  - ▶ Varjualune peab olema tugev ja vastu pidama ka suurematele tuulehoogudele. Varjumisvõimaluseks võib lugeda ka näiteks tihedat kuusenoorendikku või kadastikku, kus maapind on **talvisel ajal lumevaba**.
  - ▶ Suvisel ajal on varjumisvõimaluse juures kõige olulisem katuse olemasolu, mille all loomad **saavad varjuda otsese päikesekiirguse eest**. Samuti võib suvel varjumisvõimaluseks lugeda **looduslikku võsa või metsatukka**, mis pakub kaitset päikesekiirguse ja vihma või rahe eest

Nõuetele vastavuse nõuded

- Maaeluministeeriumi kodulehel
- Igal aastal välja antavas brožüüris. Viimane neist

<https://www.agri.ee/sites/default/files/content/valjaanded/valjaanne-2018-nouetele-vastavus.pdf>

Täiendavad nõuded LHT toetuse taotlejale

- ▶ Loomade heaolu toetus
  - ▶ Nõuded PRIA kodulehel
    - ▶ http://www.pria.ee/et/toetused/valdkond/taimekasvatuse/loomade_heaolu_toetus_2018/
  - ▶ Toetuse määruse juures
    - ▶ <https://www.riigiteataja.ee/akt/126042016012?leiaKehtiv>

Nõuded mahetootjale

- Maheklubi.ee
- Põllumajandusameti kodulehel, nõuded on kirjas Mahetootmine - Õigusaktid
  - <http://www.pma.agri.ee/index.php?id=104&sub=128&sub2=293&sub3=314>
- Kui taotletakse PRIAst mahetoetust, siis lisanduvad nõuded on kirjas PRIA kodulehel
  - http://www.pria.ee/et/toetused/valdkond/taimekasvatus/mah_2018/
- Ja mahetoetuse määruses
  - <https://www.riigiteataja.ee/akt/126042016009?leiaKehtiv>

Kasutatud allikad

- ▶ J.R. Vaiksaar Arstirohutaimesed. Täielik ülevaade arstirohutaimesede rahvapärasest käsitlesest, korjamisest, kuivatamisest ja nende tundmaõppimisest ning tarvitamisest arstimisvahendeina. Valga, 1937
- ▶ Taimede pildid – Vikipeedia ja Eesti taimed <http://bio.edu.ee/taimed/>